

Fylakra, Maandblad rond de Utrechtse Fysika, jaargang 22, nr. 5, september 1978, ter gelegenheid van het afscheid van Dr. J. Houtgast.

ER BÓVENOP

“Zeg, Rutten” – Professor van Bueren (op de sterrewacht mag je van Bueren tutoyeren na je doktoraal en dit was vóór het mijne; de Jager altijd, en Houtgast, over wie dit stukje gaat, pas na je promotie) komt uit Houtgast’s kamer –: “weet je wel dattie er bóvenop zit?”

Inderdaad: de kamer werd gesierd door een divan met een enorm rendiervel, een heel klein tafeltje voor de tentamens, een lange werkbank voor werk-met-Minnaert (die Mijnheer Houtgast zei, net als ik, maar dan al minstens dertig jaar lang) en een enorm bureau met een halfronde stoel erachter en onder het kussen een stuk of wat atlasen – de Minnaert-Mulders-Houtgast-Atlas van het zonnenspectrum. En Houtgast er bóvenop.

“Ik zat langer in deze kamer dan jij oud bent” zei hij tegen Bella bij de verhuizing – er staat nu een ongebruikte kijker - en vermoedelijk even lang op zijn atlasen.

Dat geeft aan dat Jaap Houtgast iemand met een verleden is: uit de tijd dat Minnaert en hij samen de Sterrewacht waren, om de beurt voor elkaar colloquia hielden naar het schijnt, en samen baanbrekend werk deden in de nu klassieke astrofysische spectroscopie. Houtgast’s beroemde proefschrift was de eerste toegepaste analyse van Eddington’s vraag: “weet een atoom wanneer het een foton emitteert nog met welke frequentie het werd aangeslagen?”. Die vraag is pas recent quantummechanisch beantwoord (met ja-en-nee, ’t hangt er van af) en de astrofysische toepassingen, tot dusver beperkt tot de makkelijkere spectra, tonen nu pas hoe essentieel de kwestie, decennia verwaarloosd, is in de spectroscopische diagnostiek van de fysica van steratmosferen.

Maar van die tijd weet ik weinig. Recenter waren er twee Houtgasten: die-van-de-sterrewacht en die-van-de-eclipsen. Die-van-de-sterrewacht is ongrijpbaar: moelijk te peilen, vaag (slaat hij de plank nou helemaal mis of de spijker precies op de kop? Eén van beide, maar je weet nooit precies welke) – een figuur uit vroeger tijden, die, toen hij zag dat de sterrewacht ook zonder hem als vakgroepsvoorzitter wel zou voortbestaan, de uiterste konsekwentie trok en van klussen en zo af zag (behalve dan die klus in Bunnik: als Fort Rhijnauwen bewonend astronoom op een carnavalswagen; een eervolle vermelding). “Een welverdiend sabbatical” sprak Houtgast; “een volmaakte anarchist” zei Hans Rosenberg, die van die dingen weet, jaloers, “doet precies waar hij zelf zin in heeft”.

Waar hij zin in had: dat is die-van-de-eclipsen. Een heel andere Houtgast. Ik

heb drie eclipsen meegemaakt, en ze waren een openbaring. Alert, er bóvenop, vol observationele trucjes en slimme ideeën, en zeker niet uit de oude doos: de beste spectrografen en de enige met de wezenlijk noodzakelijke hoge spectrale resolutie onder de tientallen expedities kwamen uit Utrecht.

Eclipsexpedities hebben een slechte naam en terecht, omdat ze een kleine kans van slagen hebben. Nog afgezien van wolken is het moeilijk een complex instrument op de juiste seconde in orde te hebben, in barre omstandigheden en zonder een vergelijkbare ijkbron vooraf. Dat maakt geslaagde metingen waardevol: géén waarnemingen behouden hun waarde zo lang als goede eclipsspectra. Houtgast's productie van goede spectra in ruwweg één op de twee expedities is indrukwekkend; sommige spectra zijn uniek.

De slechte naam kwam ook omdat overal eclipsmetingen werden bejubeld in een "preliminary report" – en daarna nooit meer. Dat kwam omdat de analysemethoden nog verre inferieur waren aan de informatie-inhoud en complexiteit van de waarnemingen. Pas recent, met grote spectrum-synthese-programma's (groter dan de ACCU-CYBER) is dat veranderd; en het blijkt nu Houtgast's vraag naar het geheugen van aangeslagen atomen voor andere dan makkelijke spectraallijnen alléén met Houtgast's eclipsspectra beantwoord kunnen worden. Hun waarde stijgt en de vruchten rijpen nu pas.

Tenslotte de eclipsanecdote waar me om gevraagd was. Stel u voor: een jong studentje, belast met het inklaren van 32 kisten eclipsinstrumenten te Peiraeus, ontdekt dat de haven en de douane staken – het schip ligt buitengaats en de eclips nadert onherroepelijk. Houtgast arriveert, later vanwege het universitaire volleybaltournooi (de sterrewacht won), blijkt een speciale band met een KNSM-bovenbaas te hebben (diens been gebroken bij het voetballen); koopt, wapperend met de ZWO-drachmen de hele haven en de douane om en tenslotte, als de havenpoortwachter 31 kisten telt terwijl de uitklaring er 32 meldt: klimt er bóvenop, telt ze in zéér nadrukkelijk klaar Hollands - " ziezo, 32! Gèrretje!" – Houtgast-grieks voor $\chi\alpha\lambda\rho\epsilon\tau\epsilon$ = gegroet! – en scheurt met truck en al de haven uit.

Rob Rutten, Sacramento Peak Observatory, New Mexico